

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА АКАДЕМІЯ

ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2010

ББК 65.261.4я73
УДК 336.2.027(075.8)
О-61

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 14/18-Г-1848 від 16.07.2008)*

Рецензенти:

Косарчук В. П. — директор Департаменту масово-роз'яснювальної роботи та звернень громадян Державної податкової адміністрації України;

Шинкаренко С. В. — кандидат економічних наук, голова Державної податкової адміністрації України у Дніпропетровській області;

Сазонець І. Л. — доктор економічних наук, професор, декан факультету міжнародної економіки Дніпропетровського національного університету.

Дєєва Н. М., Редіна Н. І., Дулік Т. О. та ін.

О-61 Оподаткування в Україні: Навч. посіб. / За ред. Н. І. Редіної. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 544 с.

ISBN 978-966-364-846-0.

У навчальному посібнику розглянуто основи оподаткування й адміністрування податків в Україні, сутність та види прямого і непрямого оподаткування, порядок нарахування й сплати окремих видів податків та обов'язкових платежів відповідно до чинного податкового законодавства, а також відповідальність платників за його порушення.

Посібник призначений для студентів, аспірантів, викладачів навчальних закладів економічного профілю, працівників органів податкової служби та фахівців, які застосовують норми чинного податкового законодавства у практичній роботі, а також широкого кола читачів, що цікавляться питаннями оподаткування.

ББК 65.261.4я73
УДК 336.2.027(075.8)

ISBN 978-966-364-846-0

© Дєєва Н. М., Редіна Н. І., Дулік Т. О.
та ін., 2009
© Центр учбової літератури, 2009

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	10
ВСТУП.....	12

ЧАСТИНА I. ОСНОВИ ОПОДАТКУВАННЯ

ТЕМА 1. ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ГЕНЕЗИС ПОДАТКІВ.....	14
1.1 Економічні передумови виникнення і розвитку податків.....	14
1.1 Еволюція податкової системи у країнах світу.....	15
1.1 Податкова система в Україні, основні етапи її становлення.....	18
Ключові терміни і поняття.....	33
Питання для самоконтролю знань.....	33
Навчальні завдання.....	34
Тестові завдання.....	35
ТЕМА 2. ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА І СУСПІЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОДАТКІВ.....	36
2.1. Еволюція поглядів видатних науковців минулих століть на сутність і необхідність податків.....	36
2.2. Призначення і роль податків. Економічна сутність та об'єктивні ознаки податків.....	39
2.3. Функції податків. Співвідношення функцій податків.....	46
Ключові терміни і поняття.....	47
Питання для самоконтролю знань.....	47
Навчальні завдання.....	48
Тестові завдання.....	49
ТЕМА 3. ТЕРМІНОЛОГІЯ ОПОДАТКУВАННЯ ТА ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ПОДАТКУ.....	50
3.1. Термінологія оподаткування.....	50
3.2. Елементи податку.....	51
Ключові терміни і поняття.....	56
Питання для самоконтролю знань.....	56
Навчальні завдання.....	56
Тестові завдання.....	57
ТЕМА 4. КЛАСИФІКАЦІЯ ПОДАТКІВ.....	59
4.1. Поняття та значення класифікації податків.....	60
4.2. Класифікація податків за характерними ознаками.....	61
4.3. Види прямих та непрямих податків.....	65
4.4. Переваги і недоліки прямих та непрямих податків, їх місце в податковій системі.....	67
Ключові терміни і поняття.....	70
Питання для самоконтролю знань.....	70
Навчальні завдання.....	70
Тестові завдання.....	71

ТЕМА 5. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ.....	73
5.1. Наукові основи побудови податкової системи. Поняття податкової системи і вимоги до неї.....	74
5.2. Структурна побудова податкової системи. Чинники, що визначають структуру податкової системи.....	80
5.3. Принципи оподаткування.....	83
Ключові терміни і поняття.....	85
Питання для самоконтролю знань.....	85
Навчальні завдання.....	85
Тестові завдання.....	86
ТЕМА 6. ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ.....	87
6.1. Поняття податкової політики та її напрями.....	87
6.2. Фактори, що визначають напрями і характер податкової політики. Аксиоми та принципи податкової політики.....	92
6.3. Суть податкового регулювання ринку.....	97
Ключові терміни і поняття.....	99
Питання для самоконтролю знань.....	99
Навчальні завдання.....	99
Тестові завдання.....	100
ТЕМА 7. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИМІРУ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ОПТИМІЗАЦІЇ.....	101
7.1. Теоретико-методологічні засади визначення рівня податкового навантаження.....	102
7.2. Показники рівня податкового навантаження на економіку та доходи юридичних і фізичних осіб.....	107
7.3. Поняття та процедура оптимізації оподаткування. Принципи оптимального оподаткування.....	115
Ключові терміни і поняття.....	118
Питання для самоконтролю знань.....	118
Навчальні завдання.....	118
Тестові завдання.....	119
ТЕМА 8. СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ У КРАЇНАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	120
8.1. Загальні риси системи оподаткування у країнах ринкової економіки.....	121
8.2. Структура податків та динаміка їх частки у ВВП у країнах ринкової економіки.....	122
8.3. Основні тенденції функціонування та розвитку податкових систем у провідних країнах світу.....	125
Ключові терміни і поняття.....	125
Питання для самоконтролю знань.....	126
Навчальні завдання.....	126
Тестові завдання.....	127
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ЧАСТИНИ I	128

ЧАСТИНА II. ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ

ТЕМА 1. ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА ПРІОРИТЕТИ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.....	132
1.1. Основні тенденції становлення податкової системи України.....	132
1.2. Сучасна податкова політика держави та принципи функціонування податкової системи України, їх реалізація.....	146
1.3. Напрями реформування податкової системи України.....	152
Ключові терміни і поняття.....	170
Питання для самоконтролю знань.....	170
Навчальні завдання.....	171
Тестові завдання.....	172
ТЕМА 2. ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ. АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ.....	175
2.1. Податкова служба держави, склад податкової служби України.....	175
2.2. Функції органів державної податкової служби.....	176
2.3. Основи та організація податкової роботи.....	177
2.4. Облік платників і надходжень податків.....	181
2.5. Відповідальність платників за своєчасність і правильність розрахунків з бюджетом і за подання декларацій.....	189
Ключові терміни і поняття.....	199
Питання для самоконтролю знань.....	200
Навчальні завдання.....	200
Тестові завдання.....	202
ТЕМА 3. ПОДАТОК НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ.....	204
3.1. Сутність податку на додану вартість.....	205
3.2. Елементи податку на додану вартість: платники, об'єкт оподаткування, ставки.....	206
3.3. Пільги за податком на додану вартість.....	213
3.4. Порядок обчислення податку на додану вартість. Облік податку у платників.....	216
3.5. Строки сплати податку на додану вартість і подання декларацій.....	224
Ключові терміни і поняття.....	226
Питання для самоконтролю знань.....	226
Актуальні питання.....	226
Навчальні завдання.....	231
Тестові завдання.....	235

ТЕМА 4. АКЦИЗНИЙ ЗБІР.....	236
4.1. Акцизний збір як форма специфічних акцизів.....	237
4.2. Платники акцизного збору, об'єкт оподаткування, ставки.....	239
4.3. Методика розрахунку сум акцизного збору.....	244
4.4. Пільги з акцизного збору.....	247
Ключові терміни і поняття.....	249
Питання для самоконтролю знань.....	249
Навчальні завдання.....	249
Тестові завдання.....	251
ТЕМА 5. МИТО.....	252
5.1. Митні платежі та їх роль в економічній політиці держави.....	252
5.2. Платники, ставки мита, об'єкт оподаткування.....	253
5.3. Порядок сплати мита.....	258
Ключові терміни і поняття.....	258
Питання для самоконтролю знань.....	258
Навчальні завдання.....	259
Тестові завдання.....	260
ТЕМА 6. ПОДАТОК НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ.....	261
6.1. Податок на прибуток підприємств як форма корпоративного прибуткового оподаткування.....	261
6.2. Елементи податку на прибуток.....	263
Ключові терміни і поняття.....	281
Питання для самоконтролю знань.....	281
Навчальні завдання.....	282
Тестові завдання.....	284
ТЕМА 7. ПОДАТОК З ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ.....	285
7.1. Основи та термінологія податку з доходів фізичних осіб.....	286
7.2. Види доходів і категорії платників податку з доходів фізичних осіб. Об'єкт оподаткування та порядок його визначення.....	287
7.3. Ставки податку з доходів фізичних осіб.....	293
7.4. Податкові соціальні пільги для платників податку з доходів фізичних осіб.....	294
7.5. Право платника податку з доходів фізичних осіб на податковий кредит.....	298
7.6. Порядок нарахування, утримання та сплати (перерахування) податку з доходів фізичних осіб.....	301
Актуальні питання оподаткування доходів фізичних осіб.....	304

Ключові терміни і поняття.....	316
Питання для самоконтролю знань.....	316
Навчальні завдання.....	317
Тестові завдання.....	320
ТЕМА 8. СПРОЩЕНА СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ.....	322
8.1. Оподаткування доходів від підприємницької діяльності. Альтернативні системи оподаткування суб'єктів малого бізнесу.....	323
8.2. Єдиний податок та його основні елементи. Особливості застосування спрощеної системи оподаткування юридичними та фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності.....	329
8.3. Фіксований сільськогосподарський податок, його специфіка як форми спрощення оподаткування сільгоспвиробників.....	336
Ключові терміни і поняття.....	343
Питання для самоконтролю знань.....	343
Навчальні завдання.....	345
Тестові завдання.....	347
ТЕМА 9. ПЛАТА ЗА РЕСУРСИ.....	350
9.1. Плата за землю.....	350
9.2. Плата за спеціальне використання прісних водних ресурсів.....	357
9.3. Плата за користування надрами.....	360
9.4. Плата за спеціальне використання лісових ресурсів.....	361
Ключові терміни і поняття.....	364
Питання для самоконтролю знань.....	364
Навчальні завдання.....	364
Тестові завдання.....	366
ТЕМА 10. ІНШІ ПОДАТКИ ТА ОБОВ'ЯЗКОВІ ПЛАТЕЖІ.....	368
10.1. Податок з власників транспортних засобів.....	368
10.2. Місцеві податки і збори.....	375
10.3. Інші обов'язкові платежі.....	378
Ключові терміни і поняття.....	386
Питання для самоконтролю знань.....	387
Навчальні завдання.....	387
Тестові завдання.....	389
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ЧАСТИНИ II	391

ЧАСТИНА ІІІ. ДЕРЖАВНІ ЦІЛЬОВІ ФОНДИ

ТЕМА 1. ДЕРЖАВНІ ЦІЛЬОВІ ФОНДИ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ.....	396
1.1. Визначення та характеристика державних цільових фондів, їх класифікація.....	396
1.2. Необхідність створення та принципи функціонування державних цільових фондів.....	399
1.3. Світовий досвід створення та функціонування окремих державних цільових фондів.....	400
Ключові терміни і поняття.....	404
Питання для самоконтролю знань.....	404
Навчальні завдання.....	404
Тестові завдання.....	405
ТЕМА 2. СИСТЕМА ФОНДІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ...	406
2.1. Структура системи пенсійного забезпечення в Україні.....	406
2.2. Завдання та функції Пенсійного фонду.....	407
2.3. Джерела формування доходів Пенсійного фонду.....	410
2.4. Склад видатків Пенсійного фонду.....	416
2.5. Контроль за формуванням і використанням коштів Пенсійного фонду.	418
2.6. Основи функціонування Накопичувального фонду України.....	420
Ключові терміни і поняття.....	424
Питання для самоконтролю знань.....	424
Навчальні завдання.....	424
Тестові завдання.....	426
ТЕМА 3. СИСТЕМА ФОНДІВ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ.....	429
3.1. Характеристика фондів соціального страхування в Україні.....	429
3.2. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, що зумовлені народженням і похованням.....	432
3.3. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності.....	436
3.4. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття.....	440
Ключові терміни і поняття.....	443
Питання для самоконтролю знань.....	443
Навчальні завдання.....	444
Тестові завдання.....	445

ТЕМА 4. ФОНД УКРАЇНИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ІНВАЛІДІВ.....	448
4.1. Завдання та функції фонду.....	448
4.2. Джерела формування та напрями використання коштів фонду.....	450
4.3. Управління фондом.....	451
Ключові терміни і поняття.....	452
Питання для самоконтролю знань.....	452
Навчальні завдання.....	453
Тестові завдання.....	454
ТЕМА 5. ФОНД ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА....	456
5.1. Необхідність та правові засади створення і функціонування фонду охорони навколишнього природного середовища в Україні.....	456
5.2. Джерела формування коштів фонду та напрями їх використання.....	458
5.3. Порядок нарахування збору за забруднення навколишнього природного середовища.....	460
5.4. Грошові стягнення за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності..	467
Ключові терміни і поняття.....	470
Питання для самоконтролю знань.....	470
Навчальні завдання.....	470
Тестові завдання.....	471
ТЕМА 6. ДЕРЖАВНІ ЦІЛЬОВІ ФОНДИ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	473
6.1. Ретроспективний огляд інших цільових фондів фінансових ресурсів, що діяли в Україні за часів незалежності.....	473
6.2. Державний фонд охорони праці.....	475
Ключові терміни і поняття.....	481
Питання для самоконтролю знань.....	481
Навчальні завдання.....	481
Тестові завдання.....	481
ТЕМА 7. ПОЗАБЮДЖЕТНІ ФОНДИ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ.....	483
7.1. Повноваження місцевих органів влади щодо створення та використання спеціальних фондів фінансових ресурсів.....	483
7.2. Спеціальні фонди фінансових ресурсів місцевих органів влади.....	485
Ключові терміни і поняття.....	486
Питання для самоконтролю знань.....	486
Навчальні завдання.....	487
Тестові завдання.....	487
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ЧАСТИНИ III	489
ДОДАТКИ.....	491

ПЕРЕДМОВА

Сучасний стан економіки України визначається складними трансформаційними процесами, які спрямовані на створення ринкового середовища та які ставлять конкретні вимоги до розвитку національної податкової системи. Складність здійснення цих процесів обумовлена впливом різних чинників об'єктивно-суб'єктивного характеру, зокрема загостренням основного фіскального протиріччя між необхідністю і можливістю податкових надходжень. Тому для України особливої актуальності набирає вдосконалення національної податкової системи, яка сприятиме стабілізації і конкурентоспроможності її економіки, а отже і збільшенню податкових надходжень до бюджету. Створення ефективного податкового механізму держави визначається вірним вибором стратегічних та поточних цілей, оптимальним розподілом інструментів державного фіскального впливу на досягнення конкретних результатів. На наш погляд, саме такий підхід дозволяє визначити ключові напрями вказаних цілей, задіяти найбільш ефективні ринкові засоби та інструменти для їх реалізації.

Здійснюючи податкове регулювання економіки, держава шляхом зміни обсягу податкових надходжень, ставок податків, форм і методів оподаткування, застосування податкових пільг може суттєво впливати на процеси розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту між окремими секторами економіки, регіонами, верствами населення. Податки як найбільш вагомий фінансовий регулятор економічних процесів (нагромадження капіталу, інвестицій, ділової активності підприємництва, сукупного споживання тощо) є не тільки головним джерелом доходів бюджету, але й важливим інструментом регулювання доходів юридичних і фізичних осіб, еластичним важелем впливу на їх поведінку. З розвитком ринкового середовища в Україні значимість податкових регуляторів зростатиме, що викликає зміни в податковому законодавстві відповідно до траєкторії податкової політики. Це зумовлює підвищений суспільний інтерес до теорії й практики оподаткування, необхідність постійного оновлення навчальної і методичної літератури з питань оподаткування з урахуванням вітчизняного та світового досвіду.

Навчальний посібник "Оподаткування в Україні" призначений для працівників органів податкової служби та фахівців, які застосовують норми чинного податкового законодавства у практичній роботі, студентів, аспірантів, викладачів навчальних закладів економічного профілю.

При підготовці посібника автори спиралися на основні положення теорії оподаткування, що розроблені як західними вченими різних часів (А. Смітом, Д. Рікардо, Дж. Локком, Дж. Ст. Міллем, Дж. М. Кейнсом, Ф. Нітті, А. Вагнером, А. Лаффером та ін.), так і сучасними українськими вченими-економістами (В. Андрущенко, О. Василюком, В. Вишневським, В. Геєцем, В. Опаріним, С. Осадцем, І. Радіоною, А. Соколовською, В. Суторміною, В. Федосовим, Л. Шаблюстою, С. Юрієм та ін.). У даному посібнику враховано також останні зміни в податковому законодавстві, що дозволить користувачам знайти відповіді на питання в сучасній їх редакції.

Навчальний посібник підготовлено відповідно до програм з навчальних дисциплін: „Основи оподаткування”, „Податкова система України”, „Державні цільові фонди”, які включено до навчального плану підготовки фахівців з оподаткування. Він має допоміжне значення до основної класичної і навчально-методичної літератури рекомендованої з цих дисциплін та нормативно-правових актів.

Видання має форму подання матеріалів, зручну для їх опанування. Посібник сприятиме підвищенню рівня податкової культури, а отже й усвідомлення свого суспільного обов'язку – сплачування податків.

Автори щиро вдячні рецензентам за побажання та зауваження.

Ректор Дніпропетровської
державної фінансової академії

Редіна Н.І.